

JINOYAT HUQUQINING TUSHUNCHASI VA PRINSIPLARI

Tursunov Jasurbek Ruslan o'g'li

Andijon Davlat Pedagogika Instituti

Ijtimoiy va Amaliy fanlar fakulteti

MIG 'MAXT' yo'nalishi 201-guruh talabasi

Annotatsiya : Ushbu ilmiy maqolada jinoyat huquqining tushunchasi, mazmun-mohiyati, predmeti, usullari va asosiy vazifalari keng ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilingan. Maqolada jinoyat huquqining jamiyatda qonun ustuvorligini ta'minlash, fuqarolarning huquq va erkinliklarini himoya qilish, jinoyatchilikning oldini olish hamda ijtimoiy adolatni qaror toptirishdagi muhim o'rni yoritib berilgan. Shuningdek, jinoyat huquqining asosiy prinsiplari hisoblangan qonuniylik, fuqarolarning qonun oldida tengligi, ayb uchun javobgarlik, odillik, insonparvarlik va javobgarlikning muqarrarligi prinsiplari mazmuni huquqiy jihatdan batafsil ochib berilgan. Mazkur prinsiplarning O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksida mustahkamlanishi hamda ularning sud-huquq amaliyotidagi ahamiyati tahlil etilgan. Bundan tashqari, jinoyat huquqi prinsiplari huquqiy demokratik davlat va kuchli fuqarolik jamiyatini shakllantirishning muhim omillaridan biri ekanligi ilmiy asoslarda yoritilgan. Maqola davomida jinoyat huquqining nazariy va amaliy jihatlari o'zaro uyg'un holda tadqiq etilib, sohaga oid dolzarb masalalar yuzasidan ilmiy xulosalar bayon qilingan.

Kalit so'zlar : Jinoyat huquqi, jinoyat huquqining prinsiplari, jinoyat, jazo, qonuniylik prinsipi, odillik prinsipi, insonparvarlik prinsipi, ayb uchun javobgarlik, javobgarlikning muqarrarligi, jinoyatchilikka qarshi kurash, huquqiy davlat, fuqarolik jamiyati, sud-huquq tizimi, jinoyat qonunchiligi, huquqiy munosabatlar, ijtimoiy adolat, huquq va erkinliklar.

ПОНЯТИЕ, ПРЕДМЕТ, ЗАДАЧИ И ПРИНЦИПЫ УГОЛОВНОГО ПРАВА

Аннотация: В данной научной статье всесторонне проанализированы понятие, сущность, предмет, методы и основные задачи уголовного права с научно-теоретической точки зрения. В статье раскрывается важная роль уголовного права в обеспечении верховенства закона в обществе, защите прав и свобод граждан, предупреждении преступности и обеспечении социальной справедливости. Также подробно освещено содержание основных принципов уголовного права, таких как законность, равенство граждан перед законом, ответственность за вину, справедливость, гуманизм и неотвратимость ответственности. Проанализировано закрепление данных принципов в Уголовном кодексе Республики Узбекистан и их значение в судебно-правовой

практике. Кроме того, на научной основе показано, что принципы уголовного права являются одним из важных факторов формирования правового демократического государства и сильного гражданского общества. В статье теоретические и практические аспекты уголовного права исследуются во взаимосвязи, а также изложены научные выводы по актуальным проблемам данной сферы.

Ключевые слова: уголовное право, принципы уголовного права, преступление, наказание, принцип законности, принцип справедливости, принцип гуманизма, ответственность за вину, неотвратимость ответственности, борьба с преступностью, правовое государство, гражданское общество, судебно-правовая система, уголовное законодательство, правовые отношения, социальная справедливость, права и свободы.

CONCEPT, SUBJECT, OBJECTIVES AND PRINCIPLES OF CRIMINAL LAW

Abstract: This scientific article comprehensively analyzes the concept, essence, subject matter, methods, and main objectives of criminal law from a scientific and theoretical perspective. The article highlights the important role of criminal law in ensuring the rule of law in society, protecting the rights and freedoms of citizens, preventing crime, and establishing social justice. It also thoroughly explains the main principles of criminal law, including legality, equality of citizens before the law, liability based on guilt, justice, humanism, and the inevitability of liability. The article analyzes the incorporation of these principles into the Criminal Code of the Republic of Uzbekistan and their significance in judicial and legal practice. Furthermore, it scientifically substantiates that the principles of criminal law are among the key factors in the formation of a democratic state governed by the rule of law and a strong civil society. Throughout the article, the theoretical and practical aspects of criminal law are studied in harmony, and scientific conclusions are presented on current issues in this field.

Keywords: criminal law, principles of criminal law, crime, punishment, principle of legality, principle of justice, principle of humanism, liability based on guilt, inevitability of liability, combating crime, rule of law, civil society, judicial system, criminal legislation, legal relations, social justice, rights and freedoms.

KIRISH QISM

Jinoyat huquqi davlat huquq tizimining eng muhim va murakkab tarmoqlaridan biri bo'lib, jamiyatda qonuniylikni ta'minlash, fuqarolarning huquq va erkinliklarini himoya qilish hamda jinoyatchilikka qarshi kurashishda alohida o'rin tutadi. Mazkur

huquq sohasi orqali davlat tomonidan qaysi ijtimoiy xavfli qilmishlar jinoyat deb topilishi, ular uchun qanday jazo choralarining qo'llanilishi va jinoiy javobgarlikning asoslari belgilanadi. Shu sababli jinoyat huquqi jamiyat xavfsizligi va barqarorligini ta'minlovchi asosiy huquqiy vositalardan biri hisoblanadi.

Hozirgi globallashuv davrida xalqaro terrorizm, korrupsiya, kiberjinoyatchilik, odam savdosi va boshqa transmilliy jinoyatlar sonining ortib borishi jinoyat huquqining ahamiyatini yanada oshirmoqda. Jinoyatchilikka qarshi samarali kurashish uchun davlatning jinoyat-huquqiy siyosatini takomillashtirish, jinoyat qonunchiligini zamon talablariga moslashtirish hamda inson huquq va erkinliklarini ishonchli himoya qilish zarurati yuzaga kelmoqda. O'zbekiston Respublikasida ham mustaqillik yillarida sud-huquq tizimini isloh qilish, qonun ustuvorligini ta'minlash va inson manfaatlarini himoya qilish borasida keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida inson, uning hayoti, erkinligi, sha'ni va qadr-qimmatini oliy qadriyat sifatida e'tirof etilgan. Shu asosda jinoyat qonunchiligini liberallashtirish, jazolarni insonparvarlashtirish va odil sudlovni ta'minlashga qaratilgan bir qator normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilindi.

Jinoyat huquqining mohiyati va mazmunini chuqur anglash uchun uning prinsiplari muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki jinoyat huquqi prinsiplari jinoyat qonunchiligining mazmunini belgilovchi asosiy g'oya va qoidalar tizimi hisoblanadi. Qonuniylik, fuqarolarning qonun oldida tengligi, odillik, insonparvarlik, ayb uchun javobgarlik hamda javobgarlikning muqarrarliligi prinsiplari jinoyat huquqining demokratik mohiyatini namoyon etadi. Mazkur maqolada jinoyat huquqining tushunchasi, vazifalari, asosiy prinsiplari hamda ularning huquqiy davlat va fuqarolik jamiyatini rivojlantirishdagi o'rni ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi.

ASOSIY QISM

Jinoyat huquqi — bu ijtimoiy xavfli qilmishlarni jinoyat deb topadigan, jinoyat sodir etgan shaxslarga nisbatan jazo va boshqa huquqiy ta'sir choralarini belgilaydigan huquq normalari yig'indisidir. Jinoyat huquqi davlatning jinoyatchilikka qarshi kurash borasidagi siyosatini amalga oshiruvchi muhim vosita hisoblanadi. Jinoyat huquqining predmeti jinoiy-huquqiy munosabatlardan iborat bo'lib, bu munosabatlar jinoyat sodir etilgan vaqtdan boshlab yuzaga keladi. Ushbu munosabatlarning bir tomonida davlat, ikkinchi tomonida esa jinoyat sodir etgan shaxs turadi. Davlat jinoyatchiga nisbatan jazo qo'llash huquqiga ega bo'lsa, shaxs qonun asosida javobgarlikka tortiladi.

Jinoyat huquqining asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

1. Shaxs, jamiyat va davlat manfaatlarini himoya qilish;
2. Jinoyatchilikning oldini olish;
3. Fuqarolarning huquq va erkinliklarini muhofaza qilish;
4. Ijtimoiy adolatni ta'minlash;
5. Jamoat xavfsizligini mustahkamlash.

Jinoyat huquqi boshqa huquq tarmoqlaridan qat'iy majburlov choralariga egaligi bilan farq qiladi. Mazkur huquq sohasi orqali jinoyat sodir etgan shaxslarga nisbatan ozodlikdan mahrum qilish, jarima, axloq tuzatish ishlari va boshqa jazo choralari qo'llaniladi. Jinoyat huquqi prinsiplari jinoyat qonunchiligi va jinoiy javobgarlikning asosiy g'oya hamda yo'nalishlarini belgilovchi fundamental qoidalardir. Ushbu prinsiplar jinoyat huquqining mohiyatini ochib beradi va amaliyotda qonunlarni to'g'ri qo'llashga xizmat qiladi. Jinoyat huquqining eng asosiy prinsiplaridan biri bo'lib, unga ko'ra, faqat qonunda nazarda tutilgan qilmishgina jinoyat deb topiladi. Shuningdek, hech kim qonunda ko'rsatilmagan jazo chorasi bilan jazolanishi mumkin emas.

O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining 4-moddasida qonuniylik prinsipi mustahkamlab qo'yilgan. Ushbu prinsip fuqarolarning huquq va erkinliklarini himoya qilish, mansabdor shaxslarning o'zboshimchaligiga yo'l qo'ymaslikda muhim ahamiyat kasb etadi.

Fuqarolarning qonun oldida tengligi prinsipi : Mazkur prinsipga ko'ra, barcha fuqarolar jinsi, irqi, millati, tili, dini, ijtimoiy kelib chiqishi, e'tiqodi yoki mansabidan qat'i nazar qonun oldida tengdir. Jinoyat sodir etgan har qanday shaxs bir xil asoslarda javobgarlikka tortiladi. Bu prinsip demokratik davlatning muhim belgilaridan biri hisoblanadi. Chunki qonun oldida tenglik adolat va inson huquqlarining muhim kafolatidir.

Ayb uchun javobgarlik prinsipi : Jinoyat huquqida shaxs faqat aybi mavjud bo'lgandagina jinoiy javobgarlikka tortiladi. Aybsiz holda hech kim jazolanishi mumkin emas. Mazkur prinsip inson huquq va erkinliklarini himoya qilishning muhim vositasi hisoblanadi. Ayb qasd yoki ehtiyotsizlik shaklida namoyon bo'ladi. Jinoyat sodir etishda shaxsning ruhiy munosabati aniqlanmasdan turib, unga nisbatan jazo tayinlash mumkin emas.

Odillik prinsipi: Odillik prinsipi jinoyat va jazo o'rtasida mutanosiblik bo'lishini talab qiladi. Ya'ni jazo sodir etilgan jinoyatning og'irligi, ayb darajasi va shaxsning xususiyatidan kelib chiqib belgilanadi. Mazkur prinsip ortiqcha yoki haddan tashqari yengil jazolar qo'llanilishining oldini oladi. Odil jazo jamiyatda qonunga nisbatan hurmatni oshirishga xizmat qiladi.

Insonparvarlik prinsipi : Insonparvarlik prinsipi jinoyat sodir etgan shaxsning sha'ni va qadr-qimmatini hurmat qilishni anglatadi. Jinoyat sodir etgan shaxs qiynoqqa solinishi yoki insoniylikka zid munosabatga duchor etilishi mumkin emas.

O'zbekiston Respublikasida amalga oshirilayotgan sud-huquq islohotlarida aynan insonparvarlik prinsipiga katta e'tibor qaratilmoqda. Jazolarni liberallashtirish va yarashuv institutining kengaytirilishi buning amaliy ifodasidir.

Javobgarlikning muqarrarliligi prinsipi : Mazkur prinsipga ko'ra, har qanday jinoyat sodir etgan shaxs muqarrar ravishda javobgarlikka tortilishi lozim. Bu prinsip jinoyatchilikning oldini olishda muhim omil hisoblanadi. Agar jinoyatchi jazodan

qochib qutulsa, jamiyatda qonunga bo'lgan ishonch pasayadi. Shu sababli jinoyatlarni tezkor ochish va aybdorlarni javobgarlikka tortish davlatning muhim vazifasi hisoblanadi. Jinoyat huquqi huquqiy davlat va fuqarolik jamiyatini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Mazkur huquq sohasi orqali davlat jamiyatdagi barqarorlikni ta'minlaydi, fuqarolarning huquq va erkinliklarini himoya qiladi hamda jinoyatchilikka qarshi kurashadi. Bugungi kunda O'zbekistonda sud-huquq tizimini modernizatsiya qilish, adolatli sudlovni ta'minlash va inson manfaatlarini ustuvor qo'yishga qaratilgan keng ko'lamli islohotlar olib borilmoqda. Bu esa jinoyat huquqi prinsiplari amaliy ahamiyatining ortib borayotganini ko'rsatadi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, jinoyat huquqi davlat va jamiyat manfaatlarini himoya qiluvchi, jinoyatchilikka qarshi kurashuvchi hamda fuqarolarning huquq va erkinliklarini ta'minlovchi muhim huquq tarmog'i hisoblanadi. Jinoyat huquqining prinsiplari esa mazkur huquq sohasi faoliyatining asosiy negizi bo'lib xizmat qiladi. Qonuniylik, fuqarolarning qonun oldida tengligi, ayb uchun javobgarlik, odillik, insonparvarlik va javobgarlikning muqarrarliligi prinsiplari jinoyat qonunchiligining demokratik mohiyatini ifodalaydi. Ushbu prinsiplarning amalda to'liq ta'minlanishi huquqiy davlat va kuchli fuqarolik jamiyatini shakllantirishning muhim omillaridan biridir.

Shuningdek, jinoyat huquqini xalqaro standartlar asosida rivojlantirish, zamonaviy jinoyatchilikka qarshi samarali kurashish va inson manfaatlarini ustuvor qo'yish bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biri bo'lib qolmoqda. Shu bois jinoyat huquqining nazariy va amaliy jihatlarini chuqur o'rganish katta ilmiy va amaliy ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent: “Yangi asr avlodi”, 2023.
2. O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi. – Toshkent: Adolat, 2024.
3. Mirziyoyev Sh.M. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligi garovi. – Toshkent: O'zbekiston, 2017.
4. Rustamboyev M.X. Jinoyat huquqi. Umumiy qism. – Toshkent: TDYU nashriyoti, 2021.
5. Zokirov I.B. Jinoyat huquqi nazariyasi. – Toshkent: Adolat, 2020.
6. Saidov A.X. Davlat va huquq nazariyasi. – Toshkent: TDYU, 2022.
7. Raxmonqulov H.R. Jinoyat huquqining asosiy prinsiplari. – Toshkent: Yuridik adabiyotlar nashriyoti, 2019.
8. Yuldashev J.O. Sud-huquq islohotlari va odil sudlov. – Toshkent: Adolat, 2021.
9. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.

10. Abdurasulova Q.R. Jinoyat va jazo tizimining nazariy asoslari. – Toshkent: TDYU, 2020.
11. Ismoilov B.I. Jinoyat huquqida insonparvarlik prinsipi. – Toshkent: Huquq va burch, 2021.
12. O‘zbekiston Respublikasi “Sudlar to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2021.
13. Inog‘omov Z.M. Jinoyatchilikka qarshi kurashning huquqiy asoslari. – Toshkent: Fan, 2022.